

Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт "Життєвий шлях випускників інтернатних закладів, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей" (за результатами соціологічного опитування) / Балакірева О.М., Чернін І.М., Хмелевська О.М. та інші. – Український інститут соціальних досліджень ім. О.Яременка. Фонд Р.Ахметова "Розвиток України". Український центр соціальних реформ. – Київ, 2010. – 106 с.

The article is devoted the question of grant of consultative help in problems, related to the right on habitation the graduating students of state boarding-school institutions. There are examined maintenance and task of social teacher, structure of consultation in the process of social accompaniment.

Keywords: young people, graduating student of state boarding-school institutions, accommodation, right for accommodation, social accompaniment, consultation.

Отримано 25.2.2012

УДК 376.3

Т.Є. Єжова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ ПРАВА НА ОСВІТУ

В статті схарактеризовано психолого-педагогічний супровід дітей з особливостями психофізичного розвитку як умову реалізації їх права на освіту.

Ключові слова: діти з особливостями психофізичного розвитку, психолого-педагогічний супровід, розвиток, освіта.

Право на освіту – одне з найбільш істотних конституційних прав людини, що створює передумови для розвитку особистості й суспільства в цілому. Стаття 53 Конституції України закріпила право на освіту, а стаття 24 – рівність прав і свобод усіх громадян України.

Освіта для дітей з особливими освітніми потребами є найважливішим засобом розвитку, реабілітації, формою соціального захисту, реальним шансом подальшого самостійного і незалежного від

оточуючих людей та обставин життя. Згідно Закону України "Про освіту", держава гарантує таким дітям дошкільну, загальну і професійну освіту на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям.

Проблеми освіти дітей і молоді з обмеженими фізичними можливостями дедалі привертають все більшу увагу науковців, державних і громадських діячів, адже за офіційними даними кількість інвалідів як в усьому світі, так і в Україні має стійку тенденцію до збільшення. Серед головних причин інвалідності дітей називаються органічні ураження центральної нервової системи, хвороби сенсорних органів, психічні розлади. Значна кількість дітей, що вчаться у масових школах, має ті чи інші негрубі порушення розвитку: порушення функцій головного мозку, зниження гостроти слуху або зору, мовленнєві порушення, соматичну ослабленість, рухову розгальмованість або, навпаки, обмеженість рухового розвитку. Ці порушення не призводять до інвалідності, але спричиняють недорозвиненість окремих психічних процесів, обмеженість комунікативної діяльності, незрілість емоційно-вольової сфери, низьку працездатність і, як наслідок, значні утруднення у навчанні. Оскільки найближчим часом змінити цю ситуацію неможливо, її треба розглядати як постійно діючий фактор, що потребує розв'язання відповідних соціальних завдань, і, зокрема, створення такої системи освіти, яка забезпечить кожній дитині максимально можливу соціалізацію та інтеграцію у суспільство. Мета освіти полягає в тому, щоб зробити життя дитини якомога більш гідним та повноцінним. Досягнення цієї мети неможливо без включення дитини у соціальні стосунки, що, в свою чергу, надто утруднено без підтримки становлення її індивідуальності.

Дослідниками в галузі корекційної педагогіки та спеціальної психології обґрунтовано доцільність здійснення в системі спеціальної освіти психолого-педагогічного супроводу дітей, який Закон України "Про реабілітацію інвалідів в Україні" визначає як системну діяльність практичного психолога та корекційного педагога, спрямовану на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум.

Мета даної статті – схарактеризувати психолого-педагогічний супровід як інструмент реалізації гарантованого законодавством України права дітей з особливостями психофізичного розвитку на якісну освіту. В контексті нашого дослідження ми розглядаємо необхідність здійснення такого супроводу всіма педагогами, діяльність яких тією чи іншою мірою пов'язана з вихованням, навчанням та

реабілітацією означеної категорії дітей. Звичайно, різні категорії педагогічних працівників (вчитель, вихователь, психолог, соціальний педагог, інструктор ЛФК, логопед тощо) мають різні посадові обов'язки, що зумовлено специфікою їхньої професійної діяльності. Проте всі вони причетні до розвитку природних здібностей дітей, навчання їх норм громадянської етики та загальнолюдської моралі, формування навичок міжособистісного спілкування, усвідомлення дітьми основ гігієни та здорового способу життя. Таким чином, посадові обов'язки вказаних педагогічних працівників певною мірою збігаються, оскільки діяльність кожного з них сприяє фізичному і психічному розвитку дітей і, як наслідок, полегшує їх соціальну адаптацію.

Для реалізації поставленої мети розглянемо значення поняття "супровід" у загальному та загальнопедагогічному розумінні.

Так, згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови, слово "супровід" має значення "іти, їхати разом із ким-небудь як супутник; проводити когось до певного місця" [3, с. 1416]. В контексті суб'єкт- суб'єктної взаємодії педагога з дитиною супровід можна розглядати як слідування разом життєвим шляхом; при цьому педагог може бути як "поруч" з дитиною, так і дещо "на відстані" – "попереду", показуючи дитині можливі небезпеки, або "позаду", коли потреба дитини у допомозі є мінімальною і зводиться до необхідності лише "підстрахування".

Аналіз наукових джерел дає підставу для висновку, що фактично проблемам психолого-педагогічного супроводу дітей в умовах навчального закладу присвячено чимало досліджень (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Ш. Амонашвілі, Л. Божович, В. Кан-Калик, Я. Коломинський, М. Лісіна та ін.), проте відповідний термін з'явився значно пізніше.

Одними з перших психолого-педагогічний супровід як нову освітню технологію та близьке до нього поняття "педагогічна підтримка" розглядають Т. Анохіна, Г. Бардієр, О. Газман, О. Казакова, І. Ромазан, Т. Череднікова, Л. Шипіцина [1; 2; 4; 6]. Психолого-педагогічний супровід розглядається ними як надання дитині максимальної можливості для реалізації себе як суб'єкта освітнього процесу, власного життя, діяльності, спілкування й самопізнання з урахуванням своїх психофізичних можливостей та інтересів. Психолого-педагогічний супровід має забезпечити дітям допомогу в самостійному виборі – моральному, громадянському, професійному; у самовизначенні; самореалізації у навчальній, комунікативній і творчій діяльності. Метою супроводу є сприяння дитині в подоланні перешкод, які заважають її успішному самовизначенню та самореалізації. Отже, потреба у супроводі виникає тоді, коли дитина опиняється в проблемній ситуації у взаєминах із

соціальним середовищем. Професійна педагогічна діяльність із супроводу спрямована на те, щоб розв'язати проблеми дитини з урахуванням особливостей її особистості й оточуючого середовища, знайти адекватні способи взаємодії дитини із соціумом, виявити засоби, що допоможуть їй самостійно розв'язувати свої проблеми.

З поняттям "педагогічний супровід" пов'язана науково-практична й світоглядна орієнтація, яка ґрунтується на тім, що педагог мобілізує внутрішні резерви дитини, щоб вона сама могла впоратися зі своїми труднощами. При цьому підкреслюється, що дорослий має всіляко укріплювати віру дитини в себе, розвивати можливість правильно оцінювати причини своїх утруднень і знаходити способи розв'язання проблем (Л. Акатов, Л. Аксьонова, М. Бітянова, Т. Глазкова, О. Казакова, С. Матвєєва, С. Миронова, Т. Сак та ін.).

Психолого-педагогічний супровід є необхідною умовою інтеграції дитини у соціум. Отже, природа психолого-педагогічного супроводу є, з одного боку, соціально-обумовленою. З іншого боку, психолого-педагогічний супровід сприяє розвитку й самореалізації особистості дитини, тобто є особистісно-обумовленим. Мета психолого-педагогічного супроводу дитини має внутрішню та зовнішню спрямованість. Зовнішня мета полягає у створенні таких умов в освітньому середовищі, які сприяють оптимізації взаємин дитини з довкіллям, дорослими, однолітками, оптимальному розв'язанню різноманітних життєвих проблем з урахуванням особливостей і можливостей дитини. Внутрішня мета полягає у створенні умов та наданні допомоги, що дозволить дитині визначитися з прийняттям оптимальних рішень в ситуаціях життєвого вибору, самостійно долати перешкоди на шляху спілкування, розвитку, самореалізації і здорового способу життя.

Норми поведіння педагога під час психолого-педагогічного супроводу впливають з логіки гуманно-особистісного підходу до дитини: любов до дитини, безумовне прийняття її як особистості й індивідуальності; повага гідності дитини, розуміння її інтересів, очікувань і прагнень; забезпечення дітям свободи вибору; здатність до діалогових форм спілкування з дітьми; визнання рівноправності дитини в діалозі; розвиток демократичних взаємин в системі "педагог-дитина"; віра в успіх, готовність допомагати дитині, відмова від суб'єктивних оцінок і висновків; заохочення самостійності, незалежності дитини; власний самоаналіз, самоконтроль і здатність педагога до зміни своєї позиції.

Принципи психолого-педагогічного супроводу впливають з логіки надання індивідуальної допомоги: рекомендаційний характер супровідних заходів, коли остаточне рішення щодо розв'язання проблеми залишається за дитиною та її батьками; пріоритет інтересів дитини, що передбачає розв'язання проблемних ситуацій з

максимальною корисністю для дитини; неперервність, що передбачає гарантованість супроводу на всіх етапах розвитку дитини; доцільність, що передбачає припинення супроводу, коли проблеми дитини будуть розв'язані, або підхід до їх розв'язання буде очевидним; мультидисциплінарність, що передбачає злагодженої роботи команди фахівців, які працюють з дитиною в межах навчального закладу, діють в межах єдиної організаційної моделі супроводу та володіють єдиною системою методів.

Соціальний розвиток дітей з різними видами психічного дизонтогенеза характеризується своєрідністю, що впливає на становлення їхніх взаємин з дорослими й однолітками. В таких дітей виявляються несформованими основні механізми соціалізації, що приводить до психосоціальної дезадаптації дітей.

Так, порушення діяльності зорового аналізатора призводить до труднощів у встановленні контактів з оточуючими (Г. Григор'єва, М. Земцова, В. Кобильченко, О. Литвак, Г. Нікуліна, Л. Плаксіна, Є. Синьова, Л. Сонцева та ін.). Для таких дітей важким є практичне оволодіння поведінковими нормами, оскільки при значній втраті зору важко спостерігати за поведінкою інших та оцінювати її.

Для розумово відсталих дітей характерним є порушення здатності до розуміння, засвоєння та відтворення інформації, а також значні утруднення в практичному застосуванні набутих знань. Для того, щоб підготувати таку дитину до максимально можливого незалежного життя, необхідно всіляко активізувати її пізнавальну діяльність, формувати та закріплювати вміння діяти по-можливості самостійно (В. Бондар, І. Єременко, С. Забрамна, С. Миронова, Б. Пузанов, С. Рубінштейн, В. Синьов, О. Хохліна та ін.).

Специфіка соціального розвитку дітей з порушеннями слуху визначається обмеженням в них можливостей вербального спілкування. У результаті недосконаліми виявляються емоційна сфера, уявлення про поведінкову норму, що приводить до виникнення додаткових утруднень розвитку взаємин з однолітками (Т. Богданова, Р. Боскіс, Т. Власова, В. Засенко, Н. Засенко, С. Зиков, Б. Корсунська, Ф. Рау, Л. Фомічова, Ж. Шиф та ін.).

Незрілість засобів комунікації відіграє вирішальну роль і в особистісному розвитку дітей з порушеннями мовлення. Непевність у собі, прояв негативізму, замкнутість, як результат реагування дитини на свій дефект, впливають на характер її спілкування з однолітками. В таких дітей відзначається недорозвинення соціальної спрямованості, незрілість форм міжособистісної взаємодії, що спричиняє роз'єднання дитячого колективу (Р. Левіна, В. Селиверстов, Є. Соботовіч, М. Хватцев, М. Шеремет та ін.).

У дітей з церебральними паралічами порушується формування особистості. Нормальний інтелектуальний розвиток при цьому

захворюванні часто поєднується з відсутністю впевненості в собі, самостійності, з підвищеною сугестивністю. Особистісна незрілість проявляється в наївності суджень, слабкій орієнтованості в побутових і практичних питаннях життя. У дітей легко формуються утриманські установки, нездатність до самостійної практичної діяльності. Труднощі соціальної адаптації сприяють розвитку таких рис особистості, як боязкість, сором'язливість, невміння відстоювати свої інтереси. Це поєднується з підвищеною чутливістю, уразливістю, вразливістю, замкнутістю (І. Левченко, І. Мамайчук, О. Мастюкова, О. Приходько, В. Синьов, Л. Шипіцина та ін.).

Специфічна поведінка аутичних дітей характеризується використанням примітивних форм контакту: їм подобається бігати разом з іншими дітьми, обіймати їх, штовхати, заглядати в очі, сміятися. Навіть найпростіші взаємини аутичних дітей з однолітками встановлюються зі значними труднощами (О. Баєнська, К. Лебединська, М. Ліблінг, О. Нікольська, Т. Скрипник, Г. Смоляр, В. Тарасун, О. Янушко та ін.).

Вказані особливості зумовлюють необхідність визначення спеціальних умов і змісту психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на засвоєння дітьми соціального досвіду й розвиток системи їхніх соціальних зв'язків.

Підкреслимо, що кінцева мета виховання та навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку така ж, як і мета виховання та навчання здорових дітей: засвоєння ними певних соціальних норм, життєве самовизначення, моральне, громадянське і професійне становлення. Але шлях, яким для цього має пройти дитина з обмеженими можливостями життєдіяльності, відрізняється від загальноприйнятого в педагогіці, адже фізичні і психічні порушення змінюють і утруднюють процес розвитку, причому кожне порушення робить це по-своєму. Тому специфічними завданнями психолого-педагогічного супроводу зазначеної категорії дітей є корекція порушення та його компенсація педагогічними засобами, що сприяє соціальній та особистісній реабілітації дитини.

Зазначимо, що вітчизняній системі інтенсивної педагогічної допомоги "особливій" дитині вже близько 150 років. Її початком можна вважати створення перших спеціальних шкіл для глухих та сліпих дітей (середина XIX ст.), в яких справжні ентузіасти своєї справи, незважаючи на відсутність підтримки з боку держави, намагалися навчити дітей основ наук та дати їм якусь ремісничу спеціальність. В цих маленьких, але прогресивних на той час закладах зароджувалася вітчизняна система освіти та реабілітації дітей з порушеннями розвитку.

Організаційно-педагогічні умови навчання та виховання таких дітей було визначено вітчизняними дефектологами ще в 50-60-ті роки минулого століття: вивчення структури дефекту дитини; введення до навчальних планів спеціальних предметів; використання спеціальних методик і спеціальних технічних засобів навчання; зменшення обсягу навчального матеріалу та збільшення терміну навчання; приділення серйозної уваги професійно-трудоваму навчанню (Д. Азбукін, А. Гольдберг, П. Гуслістий, І. Данюшевський, О. Дячков, Л. Занков, Н. Лур'є, М. Певзнер та ін.). Фактично, реалізація комплексу цих умов і була супроводом дитині у нелегкій справі засвоєння знань і умінь, покликаних у майбутньому допомогти їй знайти своє місце у не завжди толерантно налаштованому суспільстві.

Нового змісту поняття "психолого-педагогічний супровід" набуло із запровадженням альтернативної форми навчання дітей з порушеннями розвитку – інклюзивної освіти. Перші оптимістичні результати впровадження її в Україні представлено в дослідженні А. Колупаєвої [5].

Узагальнення результатів наукових досліджень з проблем інклюзивного навчання (Л. Аксьонової, О. Єкжанової, А. Колупаєвої, С. Миронової, Л. Шипіциної та ін.) дало нам можливість визначити основні завдання психолого-педагогічного супроводу в умовах інклюзивної школи:

- здійснення комплексного психолого-медико-педагогічного обстеження кожної дитини з обмеженими можливостями здоров'я з метою визначення її соматичного, соціального, психологічного й освітнього статусу й змісту корекційно-педагогічної допомоги;
- розробка й реалізація індивідуальних корекційно-реабілітаційних програм, спрямованих на оздоровлення, розвиток, навчання, виховання й розкриття особистісного потенціалу дітей;
- створення умов для участі батьків у корекційно-реабілітаційному процесі, надання їм консультативної допомоги з питань розвитку дитини.

Зазначимо, що перелічені заходи є доцільними й в умовах спеціальної школи. Засобом підвищення ефективності корекційно-виховного впливу є створення в закладі високого емоційно-позитивного фону, що досягається акцентуванням уваги на внутрішніх резервах дитини (позитивних якостях, успішності в певних видах діяльності тощо); наданням дитині конкретної допомоги в прагненні знайти сенс свого життя, у встановленні та досягненні реальних життєвих перспектив; створенням ситуації успіху, розвитком в дитини почуття особистої відповідальності за досягнення поставленої мети та потреби самовдосконалення. Таку роботу доцільно будувати на конкретних позитивних прикладах, вказувати на зразки для

наслідування. Є чимало людей з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, які досягли успіхів у професійній діяльності, спорті, займаються громадською роботою, мають цікаві захоплення. Для здобуття такої інформації педагоги мають підтримувати контакти з громадськими організаціями інвалідів.

В той же час варто зазначити, що всебічний розвиток особистості дитини, яка має певні психофізичні порушення, у загальнопедагогічному розумінні в багатьох випадках суттєво утруднений, або взагалі неможливий. Але сучасна корекційна педагогіка виходить з того, що вчитися можуть усі діти, причому піддатністю до навчання розуміється не тільки і не стільки традиційна для загальної педагогіки здатність до засвоєння певних знань і умінь, скільки здатність до засвоєння будь-яких, доступних дитині, значущих життєвих і соціальних навичок. Визначальна особливість усього навчально-виховного процесу полягає в його практичній спрямованості; зміст навчання в першу чергу становлять знання, уміння й навички, необхідні для практичного життя. Завдання педагога в даному випадку полягає в тім, щоб обрати відповідну тактику допомоги, здійснювати й моделювати свої дії таким чином, щоб максимально наблизити дитину до наміченої мети, сформулювати в неї навички й уміння для облаштування свого побуту, підготувати до максимально можливого незалежного життя.

Усе викладене дає підставу для наступних висновків. Одним з інструментів реалізації гарантованого дітям з особливостями психофізичного розвитку права на освіту є психолого-педагогічний супровід, який здійснюється усіма педагогами, які працюють з дітьми даної категорії.

Психолого-педагогічний супровід дитини в умовах навчального закладу – поняття багатоаспектне. Скласти вичерпний і усталений перелік його завдань неможливо, оскільки він зазнаватиме постійної трансформації в залежності від рівня розвитку педагогіки і супутніх наукових галузей, соціокультурних тенденцій розвитку суспільства і соціальних замовлень. Результатом психолого-педагогічного супроводу є прогрес у розвитку і стані здоров'я дитини.

Список використаних джерел

1. Анохина Т. Тьютор – это помощь, поддержка, защита / Т. Анохина // Директор школы. – 1995. – № 4. – С. 55-62.
2. Бардиер Г. Я хочу! : психол. сопровождение развития маленьких детей / Г. Бардиер, И. Ромазан, Т. Чередникова. – СПб.- Кишинев : Дорваль, 1993. – 90 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
4. Газман О. Потери и обретения в воспитании после 10 лет перестройки / О. Газман // Воспитание и педагогическая поддержка детей в образовании. – М. [б.и.], 1996. – С. 4-25.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : "Самміт-Книга", 2009. – 272 с.
6. Комплексное сопровождение и коррекция развития детей-сирот: социально-эмоциональные проблемы / [Л. М. Шипицына, Е. И. Казакова, А. М. Витковская и др.]; под науч. ред. Л. М. Шипицыной, Е. И. Казаковой. – СПб. : Ин-т спец. педагогики и психологии, 2000. – 106 с.

In the article psychology and pedagogic support of children with special needs as a condition of realization their right to education was characterized.

Keywords: Children with special needs, psychology and pedagogic support, development, education.

Отримано 25.2.2012

УДК 37.018.1 – 056.36

А.В. Козак

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ БАТЬКІВ У ВИХОВАННІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

У статті розглядаються деякі проблеми виховання розумово відсталих дітей, показана соціальна роль батьків у вихованні даної категорії дітей.

Ключові слова: розумово відстала дитина, виховання, батьки, соціалізація.

В статье рассматриваются некоторые проблемы воспитания умственно отсталых детей, показана социальная роль родителей в воспитании данной категории детей.